

OLVASÓNAPLÓ

REGÉNY ÉRTÉKES ELEMEKKEL

GION NÁNDOR: *Ezen az oldalon.*
Forum, Újvidék, 1971.

Gion Nándor valami egyedülálló szint jelent prózairodalmunkban. Három pályázaton is neki ítélte első díj jelzi, hogy fel kell figyelni rá, hogy figyelemmel kell kísérni kibontakozását. Ez a felé irányuló figyelem elsősorban annak tudható be, hogy olyan hangot ütött meg, amely mindenképpen rezonálást vált ki az olvasóból nemcsak belső lírával telített mesélőkédvvel, hanem vonzó egyszerűségével is. A Gion Nándor írásaiban megpendülő hang ugyanis újdonságot jelent nem csupán itt nálunk, hanem Magyarországon is, mert csak az utóbbi években jelentkezett elsősorban Fejes Endre regényeiben. Ha azonban megállapítjuk, hogy mégsem egyenlőségjelet tenni Fejes Endre és Gion Nándor művei közé — nemcsak irodalmi szint, hanem az olvasóban keltett visszhang tekintetében sem —, ennek egyrészt a leegyszerűsített stílus nem egészen egyforma értelmezése, másrészt pedig a témakiválasztás módja s ezzel kapcsolatban a bemutatás írói szándékának különbözősége a magyarázata.

Emlékezzünk csak Fejes Endre első nagysikerű regényére, a *Rozsdatemetőre!* A Hábeter család története kétségtelenül sok negatívumot vet felszínre, ezek a negatívumok azonban nem egy új utakon járó társadalomra sugároznak vissza, hanem éppen ellenkezőleg, egy régi társadalomból örökségként visszamaradt gondolkodásmód visszasságait pellengérezik ki még azzal is, ha a jelen fonákságaira mutatnak rá. Gion Nándor műveiben ezzel szemben bizonyos értelemben a haladás tagadása jut kifejezésre. Bizonyára fülünkben cseng még az a heves vita, amely első, díjnyertes regényének megjelenését kísérte — éppen ezzel a tagadó állásponttal és írói hitvallással kapcsolatban. A *Testvérem, Jobb* ugyanis olyan képet fest az új társadalom, az új élet vezéralakjairól, szószólóiról, hogy ezzel társadalmi szempontból egészen önkényes ítéletet mond nem csupán a regény szereplői, hanem sokkal tágabb értelmezésben egész életünk fölött is, olyannyira, hogy ez az ítélet sok tekintetben túlhaladja az írói szemléletet, s valósággal politikai szemléletté válik. Nem egyszerűen arról van szó ugyanis, hogy az író természetesen felfigyel a maga körül tapasztalt fonákságokra, az emberi természetből eredő hibákra, hanem általánosít, s ez az általánosítás az emberi hibákat társadalmi hibákká módosítja. Éppen ez a körülmény keltette életre annak idején az emlékezetes vitát is a díjnyertes regény kiadása körül.

A félreértések elkerülése végett mindjárt meg kell állapítani, hogy Gion most megjelent új regénye, az *Ezen az oldalon*, ebben a tekintetben különbözik az előzőtől. Mindenekelőtt hiányoznak belőle azok az alakok — talán az egyetlen Adamkó, illetve Adamkó sorsa kivételével —, amelyek az írói ítéletmondást politikai ítéletmondássá minősítik át. Másrészt vannak olyan részletek is, amelyek a nyomott hangulat érzékeltetése elle-

nére is előremutatnak. A regény alaphangját azonban feltétlenül a lumpenproletáriátus poshadó élete feletti szentimentális siránkozás adja meg. Persze egy valamennyire is értékes irodalmi műről mondott bírálat semmi esetre sem lehet egyértelmű — sem pozitív, sem pedig negatív értelemben. Ha tehát arról beszélek is, hogy a hozzáállás szempontjából mi minden nem nyerte meg a tetszésemet a kisregény lapjain, ez egyáltalán nem azt jelenti, hogy egészen véve értéktelennek tartom a művet. Ebben a tekintetben feltétlenül felszínre jutnak az írói szemlélet ellentétei. És itt nem arról van szó, hogy valamiféle szocialista realizmussal rokonítható lelkendezést kérnénk számon az írótól, hanem sokkal inkább arról, hogy ha irodalmiatlannak, művészietlennek tartjuk a politikai vakussággal súlyosbított dicshimnuszokat, ugyanilyen irodalmiatlannak és művészietlennek kell tartanunk ennek az ellenkezőjét is. Mert maga az élet egyáltalán nem kizárólag romantikusan szép és egyáltalán nem kizárólag naturalisztikusan ocsmány példákat tár elénk, hanem a kettőnek valami vegyületét, nem véletlen hát, hogy az irodalmi művet is csupán akkor érezzük igazán balzacián őszintének és művészinak, ha ezt a vegyületet érezzük belőle.

Gion Nándor újabb regényében — az első, a díjnyertes regénytől eltérően — kifejezésre jut ez az életvegyület is, és ez bizonyos patinát is ad művének. Ha tehát a recenzens megemlíti, hogy — mondjuk — bizonyos szempontból céltzatosnak érzi azt a beállítást, amikor Dobre megjegyzi a kizárólag romantikusan szép és egyáltalán nem kizárólag naturalisztikusan ocsmány példákat tár elénk, hanem a kettőnek valami vegyületét, nem véletlen hát, hogy az irodalmi művet is csupán akkor érezzük igazán balzacián őszintének és művészinak, ha ezt a vegyületet érezzük belőle.

Gion Nándor újabb regényében — az első, a díjnyertes regénytől eltérően — kifejezésre jut ez az életvegyület is, és ez bizonyos patinát is ad művének. Ha tehát a recenzens megemlíti, hogy — mondjuk — bizonyos szempontból céltzatosnak érzi azt a beállítást, amikor Dobre megjegyzi a kizárólag romantikusan szép és egyáltalán nem kizárólag naturalisztikusan ocsmány példákat tár elénk, hanem a kettőnek valami vegyületét, nem véletlen hát, hogy az irodalmi művet is csupán akkor érezzük igazán balzacián őszintének és művészinak, ha ezt a vegyületet érezzük belőle.

Gion Nándor újabb regényében — az első, a díjnyertes regénytől eltérően — kifejezésre jut ez az életvegyület is, és ez bizonyos patinát is ad művének. Ha tehát a recenzens megemlíti, hogy — mondjuk — bizonyos szempontból céltzatosnak érzi azt a beállítást, amikor Dobre megjegyzi a kizárólag romantikusan szép és egyáltalán nem kizárólag naturalisztikusan ocsmány példákat tár elénk, hanem a kettőnek valami vegyületét, nem véletlen hát, hogy az irodalmi művet is csupán akkor érezzük igazán balzacián őszintének és művészinak, ha ezt a vegyületet érezzük belőle.

Ezek az ember-i lelket boncolgató részletek azonban nem tudják eloszlalni azt az érzésemet, hogy például Adamkónak, az elbocsátott téglagyári munkásnak a sorsában a jó szándék, az építeni akarás, az öntudat csődjét ábrázolja az író, s éppen ezért a »mienk a gyár« lelkeseződésének általános kigúnyolása adja meg a regény alaphangját a pozitív részletek ellenére is. Igaz, van valami messzekíváncozás, valami jobbat akarás is a sorok között, néha még tán merész gondolatok is ébrednek ott a temető mellett, tán múltjára visszaemlékezve mondja az öreg Madzsgáj: »szereztem az olyan embereket, akik el mernek menni, ha egyszer elhatározták.« A Keglovics utca embereiből azonban éppen ez az elhatározás hiányzik, s ha egyikben-másikban fellobban is egy pillanatra, ez legfeljebb annyira elegendő, hogy elköltözzenek a szeretőjükhöz, mint Szent Erzsébet, vagy utazótáskájukkal a kezükben, halkan füttyörszve, céltalanul nekivágjanak a vakvilágnak, mint Kordován, a kisdobáló, vagy esetleg arra, hogy tehetetlen bosszúérzetből tönkretégyék Gizike Schladt sírkövén az üveg mögé rejtett fényképet, mint a két Kis Kurányi gyerek és Bergernek, a feltalálónak a fia, tiltakozásul amiatt, hogy a szép és tiszta Szent Erzsébet a szeretőjével bemocskolta sátrukat, ahonnan a meztelenül fürdő leányban gyönyörködtek.

Ilyen részletek minden bizonnyal beleillenének a fentebb említett Fejes Endre regényeibe is, eltekintve attól, hogy magával a Keglovics utcában poshadó emberek bemutatásával mit is érzékeltet az író. Az alapvető hozzáálláson kívül azonban vannak más körülmények is, amelyek a

stílusbeli hasonlóság ellenére mégiscsak nagy különbségként mutatkoznak meg Fejes Endre *Rozsdatemetője*, vagy mondják a kevésbé sikerült *Jó estét nyár, jó estét szerelem* című regénye és Gion Nándornak e legutóbbi műve között. Először is, Fejes Endre egy központi elgondolás köré tömöríti regényének eseményeit, azaz az elmondott részletek egyetlen elválaszthatatlan egészbe illeszkednek össze, indulással, kibontakozással és következménnyel. Gion Nándor e regénye viszont megmarad valami mozaikszerű, laza képsornak, amelyben a külön-külön kibontakozó részletek nem állnak össze szerves egészé. A igazsághoz tartozik, hogy a kibontakozó képet még így is összetartozónak, egységesnek érezzük, de inkább olyanféleképpen, mint a szövetet, a gombokat és a cernát egyúttal, nem pedig kész ruha formájában. Aztán meg Gion nem is bizonyul teljesen következetesnek stílusában. A regény kezdete például meglehetősen elüt az utána következő részekétől. Az első oldalakon olvasott részletes táj-, illetve környezetleírás inkább beleillene valami régi realista műbe, viszont nemigen van összhangban a regény későbbi odavetett, leegyszerűsített elbeszélésmódjával. Aztán meg nemigen van összhang a meleg lírával telt, jól kidolgozott részek és a túlzottan leegyszerűsített, valósággal primitívvé és stílusalanná váló mondatok között sem.

Erről az ellentmondásról is kell néhány szót szólni, a kínálkozó példálval szemlélítve, annál inkább, mert kétségtelen igazság, hogy a legtöbbször csupán hanyag nemtörődömségnek ható megoldások fikerülése, a mondatok irodalmibbá tétele (nem erőszakolt sallangokra gondolok, hanem csupán fésültebb mondatokra!) sokat javítana még az egész művön, és méltóvá tenné stílus tekintetében is a modern hangszerelésű és modern emberábrázolású képzőművéshez.

Először is azt említeném, ami különösen szemet szúr, és különösen bántóan hat annak a számára, aki úgy képzei, hogy az írónak nem csupán a meseszöveg, az ábrázolás a magától értetődő feladata, hanem a nyelvápolás, a mondatok természetes görbülékenységének tökéletessé csiszolása is — ugyanolyan igényességgel, mint amilyen igényességgel vállalja a leegyszerűsített, de azért éppen az egyszerűségben is gondosságot tanúsító ábrázolásmódot. Márpedig semmi esetre sem tekinthetjük ilyen gondosságnak az egyhangú és unalmas ismétlődéseket például a párbeszédék érzékeltetésében a szinte minden bekezdésben előforduló »mondta Adamkó«, »mondta Árvaik«, »mondta Adamkó«, »mondta...« mit tudom én kicsoda verkliszzerűen hajtogatott, fárasztóvá váló egyhangú szóismételéseit.

Ugyanígy unalmassá válik a magam sem tudom milyen okból vállalt stílusatlan szóismétlés a zötyögőssé vált mondatokban is, mint amilyen például a következő: »hosszú vékonypengéjű kést vett elő a zsebéből, és úgy nyolc méterről dobálni kezdte a kést (kiemelés fölém — k.t.) a deszkába.« Bántó és irodalmiatlan a határozatlan névelő németes használata is. Íme a példa: »Kivette a kést az akácfából, egy börtököt húzott rá...« Valóban meg kell állapítania az írónak, hogy egy börtökről van szó? Mintha számnév volna, s azt hangsúlyozná, hogy az olvasó még véletlenül se gondoljon két börtökre. Nem éppen szabatos mondat szerkesztés a következő sem: »Így gyakorolt akkor is, amikor Váryné jött végig az utcán. Romoda háza előtt megállt, és Kordovánt figyelte.« Kire vonatkozik ez az utóbbi mondat? Ki állt meg Romoda háza előtt? Kordován talán? Kordován figyelte Kordovánt? Mert hát ebben az utóbbi mondatban nincs külön alany. A mondanivaló nyilván az előző főmondat alanyára vonatkozik tehát — még akkor is, ha az író hirtelen ugrással a mellékmondat alanyát léptette elő az új mondat alanyává. Persze az olvasó így is nyilván tudja, hogy Váryné figyelte Kordovánt, nem pedig a késdobáló saját magát, a mondat azonban mégsem válik az író díszére.

A leegyszerűsített stílus kétségtelenül egyik jellegzetessége Gion Nándor modern hangvételének — és minden bizonnyal értéke is volna, ha az író néha nem menne túl a határon, ha nem alkarna még az egyszerűnél is egyszerűbbet adni. Olyan ez, mintha egy matematikus az $1/2$, vagy $2/3$ formára egyszerűsített törtet kivánná még tovább egyszerűsíteni valami már nem is létező, és bizonyára meg sem teremthető kifejezéssel. Ennek az eltúlozott egyszerűsítésnek a következtében aztán nemcsak unalmassá, hanem zavarossá is válik a mondat, vagy a mondatok egymást követő sora. Nézzük csak szemléltetésképpen ezt a kiragadott példát! »Nehezen tudták lefogni a karjait, nagyon erős ember volt Deli bég, és tejjel próbálták megitatni, Deli bég azonban fűjt, mint egy beteg állat, és kiköpte a tejet.« Nemcsak az alany főlöszeges és fárasztó megismétlése ellen van kifogásom, még csak a határozatlan névelő ellen sem, mert hiszen az itt pontosan a helyén van, hanem egy olyan gondolatkapcsolás ellen, amely semmiképpen sem következhet egymástól. Mert hát ugyan mi köze van egymáshoz annak a két szomszédos megállapításnak, hogy »nagyon erős ember volt Deli bég«, meg hogy »tejjel próbálták megitatni.« A két, önmagában véve kifogástalan mondatot még az »és« kötőszó sem teszi egymás mellé illővé.

És bizonyára még meglepőbb a leegyszerűsítés folytán az alábbi mondat sor:

»Romodának kezdettől fogva nem tetszett Kordován. Túl sokat beszélt, és túl sok trükköt tudott. És amint Romodának nem tetszett, nem tetszett a többieknek sem.

Később azonban hirtelen megszeretbék. Azután, hogy Romoda maga mellé vette dolgozni, és akkor Kordovánnak eltört a bal karja.«

Mindenképpen furcsa összevonása az eseményeknek, és furcsa lerövidítése az írói mondanivalónak. Így aztán az olvasó, ha nagyon akarja, hát elhíheti az írónak, hogy a Keglovics utcabeliek »hirtelen« megszeretbék a késdobálót, mégpedig nyilván azért, mert »eltört a bal karja.« Mert sem itt, sem a továbbiakban semmiféle más megokolását nem találjuk ennek a »hirtelen« megszeretésnek. Az író kinyilatkoztat, mégpedig kellő megokolás nélkül. Ha akarunk, higgyünk neki! Mint ahogy erre a pusztán könnyen hívésre vagyunk ítéelve akkor is, amikor az író megállapítja: »Tényleg vacak hely volt.« Vacak hely, és semmi több! Ha akarom, elhiszem neki, ha nem akarom, hát legfeljebb kételkedem, és »tátott szájjal« figyelem tovább, akár a »Sebestyén félhülye fia.«

Mindezek után azonban feltétlenül meg kell mondanom: szívesen és kellemes érzéssel eltolva olvastam Gion Nándor új regényét. Erre bizonnyára már következtetett is az olvasó e recenzió elejének egyes részleteiből. Amikor tehát ezeket a stílushibákat megemlítem, korántsem valami kákán csomót keresés vezet. Hangsúlyoznom kell, hogy még ezekkel a hibákkal együtt is jelentős műnek tartom az *Ezen az oldalon* című regényt. Nem hallgathattam azonban ezekről a tényekről sem, annál kevésbé, mert az eddigi recenziók kivétel nélkül szuperlatívuszokban beszéltek Gion regényéről mint valami teljesen hibátlan, korszakalkotó és irodalomteremtő műről. A szuperlatívuszokat mindig is gyanúsnak tartottam, és nem hiszek nekik — mert nem a valóságból indulnak ki, hanem valami véglebből, és egy egészen külön világot teremtenek. Én pedig nem szeretem a külön világokat — sem pozitív, és még kevésbé negatív értelemben. Nem ismerem tehát el sem az ocsmány pocskondiázás, sem a fenntartás nélküli egébe magasztalás létjogosultságát. Rá kell mutatni az értékekre, de nem szabad megfeledkezni az esetleges fogyatékoságokról sem. Márpedig az eddigi recenzióírók egyszerűen semmibe vették ezeket a fogyatékoságokat. Csak az a kérdés, hogy kinek használtak vele.

KOLOZSI TIBOR